

פרק שלישי: הרבנות ביפו וסוגיית כשרות היין

כבשמיטה הקודמת, גם לקראת שמיטת תרס"ג היה מוטל העיסוק בסוגיית השמיטה בראש ובראשונה על הרב נפתלי הרץ הלוי, רבה של יפו, שהיה ממונה על כשרות היקב בראשון לציון והכתובת ההלכתית העיקרית במושבות יהודה. אולם, כפי שנראה להלן, התקשה הרב הלוי לגבש היתר מוסכם בשמיטה זו, אף יותר מבשמיטה הקודמת.

במידה כזו או אחרת, תרמו לכך שלושה גורמים: השינויים בהנהגה הרבנית האשכנזית בירושלים, המאבקים בהנהגת הקהילה היהודית ביפו ויחסה המנוכר של יק"א לרבנים בכלל. נעמוד אפוא תחילה על גורמים אלו.

הרבנות האשכנזית בירושלים

ככ"ט בטבת תרנ"ח (22.1.1898) נפטר בירושלים הרב יהושע ליב דיסקין. פטירתו הייתה משמעותית במיוחד לכוללים ולמוסדות תחת הנהגתו, שהיוו במידה רבה אופוזיציה לוועד הכללי,⁶³ אולם הייתה לה משמעות רבה גם עבור הרב נפתלי הרץ הלוי, שהיה ממקורביו של הרב דיסקין ומינויו ביפו נהנה מתמיכתם של הרב סלנט ושל הרב דיסקין גם יחד. בנוגע לסוגיית השמיטה הייתה לפטירת מהרי"ל דיסקין משמעות מיוחדת, משום שמתווה ההיתר שגיבש הרב הלוי בשמיטה הקודמת, נעשה בעיקר בגיבוי של הרב דיסקין.

הרב אליהו דוד
רבינוביץ-תאומים האדר"ת

שינוי נוסף שנגע להנהגה הרבנית בירושלים, ותהיה לו משמעות גם לעניין השמיטה, נבע מהחלטתו של הרב סלנט למנות לעצמו ממלא מקום, כרב הקהילה האשכנזית, בשל גילו המתקדם. המגעים למינוי החלו כבר בשנת תרנ"ט, ועסקו בהם במיוחד נציגי כולל וילנה בארץ ובחו"ל. המגעים הבשילו, בראשית שנת תרס"א, למינויו לתפקיד של הרב אליהו דוד רבינוביץ תאומים (האדר"ת), ליד שנת תר"ג (1843), מגדולי הרבנים בליטא ורב בקהילת פוניבז' ואחר כך במיר.⁶⁴ ההחלטה הובילה למתיחות עם המיעוט החסידי בירושלים, בשל העובדה שהתפקיד לא הוצע לרב שניאור זלמן

63. ראו לעיל כרך א, פרק שמיני.

64. אלברט, אדרת אליהו, עמ' צ-צז.

פרדקין שהתגורר בעיר מזה כשמונה שנים ויותר.

הרב פרדקין, יליד שנת תק"צ (1830), מחסידי ה'צמח צדק' מחב"ד, שימש כרבה של לובלין החל משנת תרכ"ח (1868) ונודע כפוסק חשוב וכמחבר ספר השו"ת 'תורת חסד'. בתמוז תרנ"ב (1892) עלה ארצה והתיישב בירושלים. עם הגיעו לירושלים הקים מחדש את בית הדין החסידי בעיר, אולם לא התערב בצורה משמעותית בענייניה הציבוריים של העיר.

אם עד עתה לא רצו החסידים לפעול למינוי הרב פרדקין כאופוזיציה לרב סלנט, הרי שעם ההחלטה לחפש ממלא מקום לרב סלנט, הם הפצירו ברב פרדקין לקבל על עצמו את המינוי, כשהם מנסים לפעול בעניין גם אצל מקורבי הרב סלנט. הרב פרדקין עצמו לא נטה לקבל את התפקיד, בפרט לאחר התייעצות עם גורמים חסידיים חשובים מן הארץ, אולם ככל הנראה נעתר לבסוף להפצרות.

ההחלטה על מינויו של האדר"ת, והפרסום על כך בעיתונות העולמית, עוררו אצל החסידים בעיר תרעומת רבה. לאחר שפנייתם בנושא לרב סלנט, בחודש כסלו תרס"א, לא נענתה, הם פרסמו הודעה פומבית בחבצלת, כי בניגוד למשטמע בעיתונות, מינויו של האדר"ת לא התקבל אלא על דעת ראשי כוללי ליטא, אולם, הם "ראשי כוללות מדינות רוסיא (לבד ליטא) ופולין ואסטרייך ורומניע" לא קיבלו עליהם את רבנותו, אלא את רבנותו של הרב מלובלין, "הוא אדונינו הוא רבינו הגדול הוא ראשון לכל דבר שבקדושה לעדתינו ובלעדו לא קבלנו עלינו שום רב!"⁶⁵.

בפועל, עם בואו של האדר"ת לירושלים, באדר תרס"א, נעשו ניסיונות ליישר את ההדורים בין הרבנים, כשהרבנים נוהגים כבוד זה בזה, ונעשו ניסיונות לגבש הסכמות בין ראשי הכוללים של הפרושים והחסידים והנהגתם. אלו הצליחו, לאחר מאמצים, לגבש הסכמות בענייני כספים ובענייני שחיטה.⁶⁶

הפילוג בקהילה היהודית ביפו

עוד קודם, התגלעה מתיחות בין פרושים לחסידים ביפו, ופגעה במעמדו של הרב נפתלי הרץ הלוי.

כבר באמצע שנות ה-90 נפגע מעמדו של הרב הלוי, בשל סיכסוכים ומאבקי שליטה בוועד הקהילה היהודית ובמוסדותיה, שהתגלעו בין העדות השונות בעיר. בשנים הבאות הוחרפו המאבקים בין נציגים חדשים, ובראשם ד"ר מנחם שטיין, לבין ההנהגה המקומית

65. ראו המכתב בשער החבצלת, כ"א באייר תרס"א (10.5.1901), ופירוט השתלשלות האירועים בחוברת שהוציאו החסידים בירושלים בשנת תרס"א, 'אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם!', עמ' 3-9.

66. ראו ברודר, לקורות הרבנות, עמ' 49-55; וייס, בשעריך ירושלים, עמ' 195-196; חננאל, הגאון מלובלין, עמ' 47-58; אלברט, אדרת אליהו, עמ' צח-קב.

הוותיקה, ובראשה שמעון רוקח, בפרט סביב השליטה בבית החולים 'שער ציון'.⁶⁷ בכ' באדר א' תרנ"ד נפטר חיים שמרלינג, ממייסדי הקהילה האשכנזית בעיר, מחסידי חב"ד ומייסדי ועד הקהילה המאוחד. לאחר מותו רבו הסכסוכים בין בניו לבין הנהגת הקהילה, שהצטרפו לסכסוכים האחרים.⁶⁸

לשיא הגיעה המתיחות בשנת תר"ס. היא החלה בבחירות לוועד, שנערכו בי"ט בחשוון תר"ס (23.9.1899), כשהחסידיים חוברים לסיעתו ה'משכילית' של ד"ר שטיין, יחד עם מיעוט של נציגים ספרדים, ומצליחים להחליף לגמרי את ועד הקהילה, שהונהג עד אז על ידי שמעון רוקח, ממקורביו של הרב הלוי. הדבר עורר תסיסה הן אצל הנציגים הספרדים הוותיקים בוועד, והן בקהילה האשכנזית. הרב הלוי ביטל מצידו את תוצאות הבחירות, בנימוק שבין נבחרי 'פוקרים' בדת ישראל, שאינם ראויים להיות מנהיגי הקהילה. המתיחות העמיקה ובחורף תר"ס, מינו החסידיים רב לקהילתם, הרב שניאור זלמן סלונים, יליד חברון, מחסיד חב"ד, שפעל כבר כמה שנים בעיר, לרגל מסחרו, וכן שני שוחטים - בהסכמתו במפורש או במשתמע של הרב שניאור זלמן פרדקין מירושלים, ה'תורת חסד' מלובלין.⁶⁹ מינויים אלה עוררו זעם רב בקרב הפרושים ביפו ובירושלים, והביאו לחילופי האשמות ולהשמצות בוטות בעיתונות ובכתבי פלסתר. הפרושים תבעו לסלק את הרב סלונים מיפו, ואילו החסידיים סירבו להכיר בסמכותו של הרב הלוי. בסכסוך נכרכה גם המתיחות הישנה סביב הגאבילה 'מס השחיטה' בין האשכנזים למערביים, כשנציגי המערביים

67. ראו לעיל שער ראשון, הע' 335.

68. יש המציינים שלתרעומת מצד החסידיים על הרב הלוי תרם במיוחד סידור הגר"א שהוציא, בניגוד לנוסח האר"י המקובל אצל החסידיים. ראו למשל: רם, 'יפו, עמ' 159. הסידור הודפס בשני חלקים. בשנים תרנ"ה, תרנ"ח.

69. ראו רם, מחלוקת, עמ' 199-120; לוין, תולדות חב"ד, עמ' רלא-רלב. לדברי מזכירו של הרב הלוי, ר' שלמה הלוי רוהלד, הערעור על רבנותו של הרב הלוי נבע מצידו של ר'ב וגאון מפורסם, גם בשל פסיקתו של הרב הלוי בזמנו, בשאלה חמורה שהייתה ביפו "בגט שליחות שהמגרש טבע בים ולא היה ידוע אם לפני מסירת הגט להאשה או לאח"כ והאשה נפלה ליבום". כאשר אותו הרב פסק בעניין לקולא, ואילו הרב הלוי החליט לא להכריע בעניין, משום שמהר"ל דיסקין נטה לחומרה (רוהלד, שמע שלמה, עמ' 15). פרטי הפרשייה עולים מתכתובת הלכתית בין הרב הלוי לרב אלישר. ושם מוזכרת עמדתו של הרב שניאור זלמן פרדקין להקל, עמדה שתמך בה גם הרב אלישר (שו"ת יש"א איש, אבן העזר, סי' ח). ר' אליהו אהרן כהנא, מפעילי הציבור ביפו, וממקורביו הרב הלוי, תלה את המתיחות בכך, שהרב הלוי לא נענה לדרישת חסידי חב"ד ביפו לצרף אחד מהם לבית הדין שלו וכן שו"ב משלהם לשוחטים, והחסידיים ניצלו את המתיחות כלכל בוועד העיר לרעור על רבנותו של הרב הלוי. הם פנו לרב פרדקין וטענו שהרב הלוי מתנגד לחסידיים וכי פסק בסוגיה מסוימת להקל כשולחן ערוך כנגד הרמ"א. דבר שהוביל להסכמתו של הרב מלובלין למינוי רב לחסידיים ביפו ואחר כך גם למינוי שוחטים משלהם. הגורמים החסידיים ציינו במפורש שהמינויים נעשו בהסכמתו של הרב מלובלין, בעוד שכמה מרבני ירושלים, שניסו למנוע את המינוי, הכריזו שהרב מלובלין אמר להם שאינו מעורב בעניין (ילין, ספר האחוה, עמ' 129-132). הפסיקה להקל על פי השולחן ערוך, שהזכיר כהנא, אשר עוררה התנגדות בפרט מצד חסידי חב"ד, נגעה להקלות שנקט הרב הלוי בענייני טריפות, ואלו הובאו לידיעת הרב מלובלין. ראו בקונטרס 'ארח ישרים סלולה' שהוציאו חסידי חב"ד ביפו בשנת תרס"א, בה מוזכרות ביקורתיהם על פסיקות הרב הלוי בעניין זה ובעניין המקווה בעיר, וכן על פסיקתו בנוגע לעגונה הנזכרת ביפו. הם ציינו שכל אלו הובאו לידיעתו של הרב מלובלין ובעקבות כך נעטר לבקשתם למנות להם כרב את הרב סלונים. וראו ביקורת על תמיכתו של הרב מלובלין במינוי בכרות 'קול מעיר יקרא' שפורסמה בשנת תר"ס.

מבטלים את ההסכמות שגובשו בעניין בשנת תרנ"ג.

המתחות הביאה לשיתוק החיים הציבוריים, לסגירת בית החולים, ולמחלוקות עזות על השחיטה וכשרותה. משכשלו ניסיונות הפשרה, פנה שמעון רוקח, בסיועו של הרב יעקב מאיר, אל הפאשא של ירושלים כדי למנות רב רשמי לקהילה היהודית, שינסה להשכין שלום בעיר. עקב כך מונה כ'וואקיל [= ממלא מקום] חכם באשי' הרב חזקיה שבתי מירושלים. הרב שבתי הגיע ליפו בשלהי ניסן תר"ס, אולם מעמדו היה חלש. הוא היה חסר סמכות אכיפה רשמית, ולא הצליח להשיב את הסדר על כנו. הניסיונות לגבש וועד מוסכם חזרו ונכשלו, ובפועל הייתה ההנהגה בידי שמעון רוקח. רוקח פתח מחדש את בית החולים, בשנת תרס"א, ללא מעורבותו של ד"ר שטיין, וסיעתו של ד"ר שטיין פורקה עם מעברו מיפו לפתח תקווה. החסידים המשיכו להתלכד סביב הרב סלונים.⁷⁰

במסגרת המאבקים ביפו בין החסידים לפרושים, הושמץ הכשרו של הרב הלוי ליינ שביקב ראשון לציין. כאמור, כבר קודם היו השמצות כאלו, בפרט מצד גורמים חסידיים, ואלו הופרכו שוב ושוב על ידי הרב הלוי ועל ידי הרב סלנט.⁷¹ בשנת תרנ"ח שוב הושמץ ההכשר, ובמכתב לרב הלוי, מט"ז בתמוז תרנ"ח, ציינו סוכני ה'כרמל' בלבוב כי פנו לאדמו"ר מצ'ורטקוב שייתן גם כן הכשר ליינ, אולם הוא השיב כי אורח מהארץ סיפר לו שהמשיגה על היין ביקב הינו מיסיונר, וכי הרב הלוי בעצמו אינו שותה מיין היקב.⁷² כותב מיפו פרסם הכחשה נמרצת בעיתון המגיד והבהיר כי היין נמצא בהשגחה מעולה ונשתה על ידי גדולי הרבנים בירושלים, כמו גם על ידי הרב הלוי בעצמו.⁷³ אולם הפקפוקים חזרו וצפו. בי"ז בתמוז תר"ס כתב הרב הלוי "מכתב גלוי", שנשלח לעיתונות ובו ציין כי לאחר הגעתם של "כמה

70. רם, יפו, עמ' 154-160; הנ"ל, מחלוקת, עמ' 103-126.

71. ראו לעיל שער ראשון, פרק רביעי.

72. המגיד, כ"ט בחשוון תרנ"ט (10.11.1898), עמ' 353. הכותב הבהיר ששייד בביקורו האחרון נתן הוראה ברורה שמי שיעז לגלח את זקנו, יסולק מעבודה ביקב. בהקשר זה יש לציין שמנשה מאירוביץ, הזכיר בשנת 1899, שבשנה הקודמת שכנע ר' נפתלי חנהל'ס מצפת את שייד להקפיד על כך שלא יעבדו ביקב מגולחי זקן, ובכך יגבר הביקוש ליינ. העובדים נאלצו לגדל זקן, וחנהל'ס אף ניסה למנות משיגה על כך, דבר שלא הוסכם על הפקידות (מאירוביץ, חבלי תחיה, עמ' 94). וראו בהמליץ, כ"ט באלול תרנ"ח (16.9.1898), עמ' 5, מכתב מהארץ המציין שישנו משיגה מצפת על כך ביקב.

73. המגיד, ג' בכסלו תרנ"ט (17.11.1898), עמ' 360-361. הכותב הבהיר שהטענה המופרכת כנגד ההשגחה במקום יסודה בכך שבעבר נטען והדבר הוכחש, שאחד מאלו ששימשו בהשגחה ביקב, שהוא באמת "איש זקן מחסידי חב"ד [...] עוסק בתורה ובתפלה", התפרנס בעבר אצל המיסיונרים בירושלים. קרוב לוודאי שהכוונה לר' דוד גיסין, שר"ב בעיר מולדתו, שעלה ארצה בשנת תרמ"ב, ושהוזכר יחד עם עולה נוסף, שמעון חודרוב, כמי שנעזר בפעילותו של משה ירושבסקי. ירושבסקי פעל בראשית שנות ה-80 לסיוע לעולים לארץ, ושיתף פעולה בשלב כלשהו עם המיסיונר פרידלנדר, שפעל להקמת מושבה יהודית בחסות המיסיון. גיסין וחודרוב פרסמו מודעה פומבית בחבצלת בשנת תרמ"ג (1883) כנגד ירושבסקי, והוקיעו אותו כנוכל וכוזיפן. הם הדגישו שהם "חפים ונקיים ממוזימות הבליעל והנוכל" (ראו מלאכי, פרקים, עמ' 330-334; לנג, המאבק, עמ' 79-81). גיסין הצטרף לראשון לציין בשנת תרמ"ז ושימש כמוהל וכנהג דייליז'נס, ועם מינויו של הרב הלוי כרב היקב, צורף כמשיגה ביקב לצד ר' יוסף הלוי, בנו של הרב הלוי.

וכמה מכתבים מגדולי הדור ומנכבדי יראי אֱלֹהִים ושואלים בפייהם אודות כשרות היין מראשון לציון (הנמכר במסחר הכרמל), הוא מבהיר "כי היין הנ"ל כשר בלי שום פקפוק כלל" ומצוי בהשגחה מעולה בכל שלבי הכנתו, וכי כבר הודיע כמה וכמה פעמים שהוא בעצמו "שותה אותו לקידוש ולהבדלה ומהדר אחריו", וכי "כל שמפקק עליו אינו אלא מן המתמיהים".⁷⁴

ככל הנראה, לא היה במכתב זה די, ובכ"ו באב תרס"א עדכן מנהל חברת כרמל, זאב גלוסקין, את אליהו זאב לוי-אפשטיין על מכתב משמיץ אנונימי שהופץ כנגד הכרמל, ובו גם אָזְפוּר של ביקורת מצידו של הרב מלובלין.⁷⁵ בי"ב באלול כתב אהרן אייזנברג לגלוסקין, כי נפגש עם הרב הלוי ביפו ועדכן אותו בעניין. הרב הלוי התייעץ עם הרב שאול חיים הלוי הורוביץ, ששהה בדיוק ביפו, והוחלט אצלם שלא לעורר פולמוס נוסף בעניין. אייזנברג קיבל מהם העתק של המכתב הגלוי, שנדפס כמה חודשים קודם, ובו גיבו רבני ירושלים את הרב הלוי, ובכלל זה גם את השגחתו על היקב, והם הציעו שגלוסקין יסתפק בפרסום מכתב זה בעיתון הצפירה עם הוספת הקדמה קצרה.⁷⁶ אייזנברג ציין שביקש כי יכתבו לרב סלנט ויבקשו את עצתו, וכי באותו היום הגיע מכתב קצר מהרב הלוי המציין שהרב סלנט כתב לו כי יכתוב בעצמו לר' יעקב ברוידא שהוא בעצמו שותה מיין ראשון לציון, וירשה לברוידא להדפיס את המכתב בעיתונות.

בט"ז באלול תר"ס כתב הרב סלנט מכתב לברוידא ולהנהלת כרמל בוורשה ובו דחה לחלוטין את "כתבי פלסטר בדברי בלע ולשון כזב, על היין הנעשה בהיקב של מושבת "ראשון לציון" מהכרמים של אחינו בני המושבות בארץ הקדש", וכי "למען כבוד התורה ולמען החזקת הישוב באה"ק" הוא רואה חובה לעצמו להודיע בפומבי כי הרב הלוי, עליו סמך גם המהר"ל דיסקין, משגיח על כשרות היין בשמירה מעולה

74. המליץ, כ"ו באב תר"ס (21.8.1900), עמ' 3.

75. פרטים אלו עולים ממכתב תשובה של אהרן אייזנברג מרחובות לגלוסקין, מ"ב באלול תר"ס: "את מכתבו [מ] כ"ו אב קבלתי [...] את מכתבו למר לוי אפשטיין פתחתי כדבריו וראיתי את האמור בו אודות הכרמל והרב מלובלין ומאוד הצטערתי על זה כי גם פה הנה שונאי הכרמל מתרבים מיום ליום" (קניאל, היחסים, ב, עמ' 41-42). מהמשך דבריו שם עולה שלא ידועה הייתה זהותו של 'הכותב השקרן'. וראו גלוסקין, זכרונות, עמ' 67: "קהל החסידים בפולין פיקפק בכשרות היין, היות, לפי דבריהם: 'האכרים בארץ ישראל אינם כולם בחזקת יהודים כשרים, יש ביניהם הרבה חפשיים וגם מחללי שבתות, ומחלל שבת יינו יין נסך'. הוציאו דיבה, שגם ערבים עובדים ביקב ומהמדרים במצוות צריכים להתרחק אפילו מספק ספיקא. אז כהיום, עובדים ביקבים רק יהודים, ומשגיחים עליהם יהודים אדוקים, כשרים לכל הדעות. אך במוציאי דיבה בסתר קשה להילחם, בפרט שמספר סוחרייין חשובו להיבנות באמצעות נשק זה. בתמיכת הרבנים הגדולים ישרי הלב מרוסיה, פוזרו החשדות וקושי זה היה לנחלת העבר".

76. קרוב לוודאי שהמדובר במכתב התמיכה ברב הלוי, מכ"ד בניסן תר"ס, שפורסם בחבצלת, ל' בניסן תר"ס (29.4.1900), עמ' רג, בשל הפולמוס כנגדו מצד החסידים ביפו. במכתב זה צוין, בין היתר, שגאוני ירושלים בחרו את הרב הלוי כרב "לעדת יפו עיה"ק והמושבות סביבותיה" [ה], ומשמרת השגחת היין מכל המושבות ומצוות התלויות בארץ הפקידו בידו". וראו בחבצלת, שם, עמ' רב, מכתב של הרב סלנט, מל' בניסן תר"ס, ובו צוינה הצלחתו של הרב הלוי בסידור "עניני העדה באופן מעולה ככל האפשר [...] וההשגחה על הכשרות ככל עניני או"ה [איסור והיתר] התכוננה על פיו עצמו"ט [על צד היותר טוב].

וכי בירושלים שותים את היין "גם המהדרין מן המהדרין". כחודש אחר כך אכן נדפס המכתב בעיתון הצפירה, תחת הכותרת "להעמיד האמת על תלה".⁷⁷

החסידיים, מצידם, ניסו ללא הצלחה להציב אלטרנטיבה למונופול של הרב הלוי על תעשיית היין במושבות יהודה. החל משנת תרס"א (1901) נעשו ניסיונות שונים במושבות יהודה לייצר יין באופן עצמאי.⁷⁸ חלק מהיוזמות קיבלו את תמיכתה של יק"א, בשל החשש שהיקב בראשון לציון, לא יוכל להכיל בעתיד הקרוב את מלאי היין מן המושבות.⁷⁹ בשנת תרס"א (1901) החלו כורמים ברחובות למכור חלק מענביהם, שלא התקבלו ביקב בראשון לציון מטעמי איכות, לייצרני יין פרטיים בירושלים, בהיקף של 10,000 פר'. בנוסף, נעשה ניסיון לייצר יין במושבה עצמה, מחלק מענבי בציר תרס"א, כדי לבחון את יכולתה של רחובות לייצר יין באיכות טובה ובכמות מסחרית. בהסכמה כללית הוחלט שכל כורם יקצה לשם כך 13% מהענבים. למעשה, יוצרו במושבה, בקיץ תרס"א, כ-600 הקטוליטר יין, בתיאום עם היקב בראשון לציון. רחובות קיבלה לשם כך בהשאלה מהיקב 150 חביות ועוד 300 חביות נרכשו בחו"ל. המחשבה הייתה להרחיב את הייצור בשנה הבאה. כמשגיחים על עשיית היין מונו שלמה גולדין ויצחק גורודיסקי, מטעמו של הרב הלוי.⁸⁰

מצד החסידיים נעשה עתה ניסיון להנפיק כשרות משלהם על יין זה. ביום ג' כ"ב בכסלו תרס"ב, כתב אייזנברג לגלוסקין, כי למושבה הגיעו שני "משולחים מהחסידיים" ביפו. אייזנברג ציין ש"במושבה מכנים את האורחים האלה בשם "שליחי הכרמל החדש". לאמר החסידיים בונים להם "כרמל חדש" על טהרת הקודש של החסידיים, וחפצים לבנות להם יקב שיעמוד תחת רשותם ושמירתם וליסד עסקים בשם "כרמל"

77. הצפירה, י"ד בתשרי תרס"א (24.10.1900), עמ' 863. בעיתון הושטמו שמות הנמענים ורק צוין שהם מוורשה. נוסחו המלא של המכתב, מעותק שהיה בארכיונו של אייזנברג, ראו אצל: קניאל, היחסים, ב, עמ' 43-42. וראו גם אליאב, ספר העלייה הראשונה, ב, עמ' 340-341. במכתב מט"ז באלול תר"ס, כתב הרב אברהם אלקנה זקס מירושלים לחתנו ר' יוסף הלוי, המשגיח ביקב ובנו של הרב נפתלי הרץ הלוי, שהוא שלח באותו היום "העתק מהמכתב שכתוב [שכתב] הרש"ס נ"י להגביר מו"ה יעקב ברוידא ולחברי כרמל, מחאה על הדבר שיצאו על היין ראשון לציון". בשולי המכתב מופיעה תוספת בכתב ידו ובחתימתו של הרב הלוי הכותב לבנו: "הנני שולח לכם מכתב הרש"ס נ"י ותראה להחזיר המכתב אלי בזמן שנתראה בקרוב א"ה" (המכתב מצוי בארכיון קום-שלוין).

78. בכ"ג באדר ב' תרס"ב (31.3.1902) פנו איכרי פתח תקווה לפקיד מושבות יהודה ד"ר לוי וביקשו לסייע להם בהקמת יקב במושבה, משום הפחת הגדול מהובלת הענבים לראשון לציון, דבר שגם יקל על יק"א שלא תצטרך לקבל ליקב שלה את ענביהם. שם טוב פריינטה שביקר במושבה ב"ח באדר ב' תרס"ב התנה את ההסכמה במתן ערבויות לתשלום ההלוואות של יק"א לשם כך, והתחייבות של בני פתח תקווה לנהל את מכירת היין בעצמם (פנקס פתח תקווה, אסיפה ז, ליל כ"ב אדר ב' תרס"ב, עמ' 82). בכ"ה באייר תרס"ג חתמו חברי ועד הכורמים במושבה וכן חברי ועד המושבה על בקשה חוזרת לפקיד לוי, ובה פירטו באריכות את הצורך בהקמת יקב במושבה (אצ"מ J15\6122).

79. בשנת תר"ס (1900) הוערך ביקב, כי לאור הגידול ביבולי הענבים יהיה על היקב לייצר בשנת 1903 - 72,000 הקטוליטר ושנה אחר כך 84,000 הקטוליטר, כשהקיבולת של היקב עמדה על 44,000 הקטוליטר בלבד (ברזנר, כלכלת רחובות, עמ' 40).

80. ברזנר, שם, עמ' 41.

ברוסי[ה] ובכל מקום". אייזנברג הוסיף כי השניים התארחו אצל יצחק גורודיסקי וכאו בדברים גם עם חברי ועד המושבה ונציגים מהמושבה. בנוסף, הם ארגנו אסיפה חשאית בביתו של ר' צבי הירש קאהן. ממנו הם התרחקו, ולא ברור לו מה סוכם עימם, אך נודע לו שהם רוצים לנסוע לחו"ל בשם בני המושבה ודורשים לשם כך מימון. גולדין אמר להם שלא יוכלו לבוא עמהם במשא ומתן גלוי, והוא, אייזנברג, מתייחס אליהם "כעל שנוררים חדשים".⁸¹ בפועל, התקשתה המושבה בכלל בשיווק היין, והניסיון לא הוכתר בהצלחה.⁸² הכשר חסידי ליין במושבות כנראה לא יצא לפועל כלל, והוא נשאר בידיו של הרב הלוי.

מכל מקום, ההכפשות על כשרות היין, גרמו לפגיעה ביכולת שיווקו, בפרט באזורים חסידיים. במכתב לראי"ה קוק, מאדר א' תרס"ב, הבהיר האדר"ת, שבירושלים "שותים גם היראים יין ראשון לציון וכל הקולניות ע"פ הכשירו של הרה"ג ר"נ ש"י[חיה], בידענו אותו כי לא יחתום שמו ע"ד [על דבר] שקר מה שלא נודע לו ביחוד, והוא הי"ה[ה] חשוב מאוד בעיני הגריל"ד זצ"ל", אולם בשל ההכפשות על כשרות היין, "אין בפולין מהלכים להכשירו של הר"נ".⁸³

יק"א ומעמד הרבנים

מעמדם של הרבנים בארץ כבר בזמן שליטת פקידות הברון לא היה גבוה במיוחד. רבנים וכלי קודש אף קיבלו מן הפקידות משכורת נמוכה, ביחס למשכורות אחרות.⁸⁴ עם חילופי המשמרות בניהול מושבות הברון, הוחרף יחס זה, והרבנים התקשו לקבל את משכורתם, אם משיקולים תקציביים, ואם מאדישות שלוותה בכירוקרטיה נוקשה.⁸⁵ בי"ח בתמוז תרס"א הבהיר הרב הלוי מצב זה, במכתב לרב

81. אצ"מ A208\2, עמ' 423-422; אתה"ע, אוסף אייזנברג, IV-104-5, תיק 39, ב/ 423-422.

82. ברנזר, כלכלת רחובות, עמ' 41-42. על ניסיונות שיווק היין מרחובות, בשנת תרס"ב, באמריקה, ראו גם עבר-הדני, אגודת הכורמים, עמ' 154. משה סמילנסקי ציין בראשית שנת תרס"ד, שבשנה האחרונה הפיקו במושבות יהודה כ-3,000 הקטולטר ב-1,500 חביות. היין נעשה בעיקר באורוות, אבל איכותו הייתה טובה. הוא נמכר בעיקר במצרים. הוצאות היין עד הבאת היין לחוף יפו עלו כ-10 פר' לכל הקטולטר. היין יימכר ב-22-23 פר' בחוף יפו. נמצא שמחיר הענבים לכורמים היה בערך 24-26 פר'. בשביל להכין יין צריך הכורם להוציא 30 פר' על כל קנטר ענבים, עבור מכוונות, כלים, עיבוד, מיסים, מבנים ועוד, והתשלום על הענבים מתקבל רק כשנה אחרי עשיית היין. רבים מהכורמים מגדלים מינים משובחים שלא מתאימים לשוק המקומי, כי ענבים אלו נותנים כמות מועטה ועיבודם מורכב יותר (הזמן, ג' בטבת תרס"ד (29.2.1903), עמ' 5).

83. הדברים נכתבו כמענה לשאלת הראי"ה קוק בנוגע ליין כרמל. את תשובתו פתח האדר"ת בכך ש"בדבר היין הכרמלי, מאחורי הפרגוד שמענו קול מלעייזים". הוא הוסיף שההשגחה של הרב הלוי היא מעולה, והרב הלוי "צדיק וישר וגדול בתורה". הציטוטים כאן הם מכתב היד של המכתב. פסקה זו פורסמה בהשמטות אצל רבינוביץ-תאומים, אגרות האדר"ת, אגרת ו. מעיון בכתב היד של המכתב עולה שאגרת ו ואגרת ח שבאגרות האדר"ת הם חלקים מאותו מכתב, אותו כתב האדר"ת לראי"ה קוק בי"ום ה' תשא תרס"ב, דהיינו כ' באדר א' תרס"ב.

84. ראו לעיל כרך א, עמ' 154.

85. תיאור יפה של האופן הכירוקרטי בו נהגה יק"א, נתן כתב מן הארץ, בעיתון המליץ: "ופקידים אין

צדוק קהאן, כנימוק מדוע הוא פונה אליו בעניין הטיפול בשמיטה, ולא לפקידות בארץ:

"ואם כי במכתב ה' [אדון] מאירסאהן שכתב למעכ"ת [למעלת כבוד תורתו] אודות מכתבי למעכ"ת על דבר עשיית הברכות בשבת במרתף האשים אותי ה' מאירסאהן כי לא פניתי במכתבי אל ה' פריענטע,⁸⁶ האמת אגיד בראותי בהיותו פה כמה פעמים לא ידעתי ולא הכרתיו לא ראיתיו ולא שמעתיו כי לא נחשבתי בעיניהם אפילו לאיש פשוט. נמצאתי במבוכה גדולה אם יש לי רשות להשפיל כבוד התורה כל כך ולהכנע תחת עגל הזהב. ובפרט כי רואה אנכי בכל פעם דחיפה גדולה מאתם אלי. כי אפילו השכירות [=המשכורות] שאני מקבל בכל שנה, זה כשלשה חדשים ששלוחי הולכים בכל פעם לבקש מלעווי העומד בפה,⁸⁷ והוא מדחה מיום ליום. פעם יאמר יכתוב לפריענטא פעם יאמר יכתוב לפאריז עד אשר נמאס בעיני כל השכירות. הגם שאני משלם רבית בעדם. ומכל זה רואה אנכי כי לכם אינם נכון אתי, ולמי אכתוב ולמי אפנה, ולכן לא מצאתי מקום גם כעת לכתוב כי אם לכת"ר כי הם ידחו אותי בלך ושוב כדרכם."⁸⁸

במושבות. הפקיד האחד ה' [אדון] לוי יושב הנהו ביפו ולו שמה לשכת-פקידות (ביורא) ואם יש לבני המושבות (אם להכלל או להפרט) איזה ענין לחברת יק"א, ונסע הועד או איש הפרטי ליפו ומגיש את דברו לה' [אדון] לוי וה' לוי מגיש את הדבר לה' פאריענטה היושב בביירוטה, וה' פרינטה מגיש את הדבר לפאריז ושם דנים על הדבר, ומשיבים ע"ז [על זה] אם לשבט או לחסד, לפאריענטה. ופאריענטה, ללוי ולוי הוועד או לאיש הפרטי" (מכתבים מאה"ק", המליץ כ"ג בשבט תרס"ב (31.1.1902), עמ' 3. חתום 'בן ציון').

86. דיווח מכ"ח באייר תרס"א מזכיר את "הברכות בהיקב הנעשים למען היין ע"מ [על מקום] חביתי העץ", וצוין שהעבודה נמסרה בקבלנות לבעלי מלאכה צרפתיים, וכרגע נגמרו 8 מתוך 90 בריכות (המליץ, כ"ז בסיוון תרס"א (14.6.1901), עמ' 2-3). בדיווח אחר צוין שבקיץ תרס"א נבנו ביקב 104 ברכות ממין חומר השומר את היין מקלקול. ואומנים מיוחדים לזה באו מצרפת", אולם המלאכה לא נגמרה במועדה, דבר שעיכב את קליטת הענבים ביקב ובשל כך הפסידו חלק מן הכורמים את ענביהם (לונץ, לוח [לשנת תרס"ב], עמ' 183). מדברי הרב הלוי עולה שחלק מהעבודות נעשו בשבת, ומתברר שהרב הלוי התלונן בעניין לרב צדוק קהאן, וכי אמיל מאירסון קבל בתשובתו לרב קהאן, על כך שהרב הלוי פנה אליו במקום לפנות לשם טוב פריינטה, מנהל המושבות מטעם יק"א שישב בביירות.

87. ד"ר יצחק לוי פקיד יק"א במושבות יהודה, שהתגורר ביפו.

88. ראו להלן בספח 21. ר' שלמה הלוי רוהלד, מזכירו של הרב הלוי, ציין כי קהילת יפו לא הייתה שותפה בתשלומי משכורתו של הרב הלוי. 1,000 פר' לחודש שולמו לו על ידי הוועד הכללי ו-800 פר' שולמו על ידי הפקידות, עבור השגחתו של הרב הלוי על כשרות היקב (רוהלד, שמע שלמה, עמ' 17). על הקשיים להשגת התשלום מיק"א ניתן גם ללמוד מן הפנייה של ועד קהילת יפו, בתמוז תרס"ד, לרב סלנט ולאדר"ת, בסמוך להגעתו של הרב קוק לכהן כרב ביפו: "כת"ר [כבוד תורתם] יודעים כי ח' [ברת] יק"א היתה נותנת להרב הרנ"ה זצ"ל שכירות בעד השגחתו על היקב וכי' שמנה מאות פר' לשנה. ואנחנו חשבנו הסכום הזה בסכום המקורים לתשלומי הרב שליט"א והדר"ג יודעים כי ח' [ברה] הזאת כשהיא נתבעה היא נותנת, אבל צריכה תובעים. והנה אנחנו כתבנו היום מטעם הוועד לסי' ס' פאריענטי בזה, אבל כפי שנודע לנו אין די זה וטוב יהיה כי הדר"ג יואילו בטובם לכתוב גם הם בזה לסי' פאריענטי שהוא הפקיד הראשי של היק"א ומושב בביירוט". בהמשך ציינו הכותבים כי הם מבקשים שהרבנים אף יבקשו העלאה במשכורת, "אחרי שהרב החדש הנהו איש אירופי בעל

פגיעה חמורה הייתה בתשלומי משכורתם של הרב אהרן אורלנסקי מפתח תקווה והרב טודרוס כהן מראש פינה. ביטוי לכך נמצא במכתב חריף לרב סלנט, מח' בתמוז תרס"א, בו הזהיר הרב יהודה לובצקי, רב קהילת יהודי רוסיה-פולין בפריס, מי שהיה פעיל במסגרת חובבי ציון, והיה חבר ב'ועד הארץ-ישראלי' בפריס, מהידרדרות המצב הרוחני במושבות בעקבות מהלכיה של יק"א:

הרב יהודה לובצקי

"קצר הגליון מהשתרע עליו ואין בכח עיטי הדלה לתאר לכם את דאבון לבי אשר סבלתי בדרך הרבנות בתוך המושבות בא"י ודעתי אם לא יהיו מו"צ [מורי צדק] אצל כל מושבה אזי יהפכו כולם למינות, ומשם יתפשטו גם הלאה בכל ערי הקדש בא"י. כבר דברתי עם כל ראשי ומנהלי המושבות בפה דברים רכות וקשות וסוף דבר אין כל תקווה להפיק מהם רצון שיסבלו עול הרבנים. אשר לדעתי לא הכסף הוא הדבר הקשה אצלם כי אם על עקר הדבר המה מריבין כי זאת הוא נגד חפצם פן יעלו בידם להשריש תורה ודיני שו"ע במושבותיהם. הבאראן עדמונד בעצמו אף שהוא נדיב לב ודם ישראל נוזל בעורקיו אך איש הפכפך הוא והתקוה עליו הוא משענת קנה רצוף. ודעתי הוא כאשר כבר הושבתי לכם ע"י מכתב כי אין עת לנום רק לצאת ביד חזקה אשר לנו לצוות כמפגיע

על הרה"ג דיפו שלא יתן הכשר על הי"ג [היין גפן] אם לא יהא הרב דפ"ת [דפתח תקווה] איתן ויקבל שכרו וכן בראש פינה אם לא ישלמו פרס להרב לא ימכר יינם לישראל ובזכרון יעקב יקבלו מו"צ⁸⁹ אשר לזה כבר הסכימו והבטחנו בזה, ועכ"ז [ועם כל זה] יסבבו הדברים בכחש ובכזב".⁹⁰

הרב לובצקי ציין כי מאירסון כתב לו שאם יסכימו המושבות לייחד חלק קטן מתשלום הענבים למשכורת הרבנים, תשלם יק"א את המשכורות ואחר כך ינכו זאת מהתשלום למושבות, כפי שהיא נוהגת בשאר צורכי ציבור, כמו רופא ומיילדת.

הוצאה גדולה, וכבוד הישוב וטובתו דורשים כי ידור ויתלבש בכבוד, ולא יחיה חיי צער" (ראו המכתב בקטלוג בית המכירות יודאיקה ירושלים (חשוון תשס"ח), פריט 670).

89. הרב שמחה בונם אסוביצקי ששימש כרב בזכרון יעקב נפטר בשנת תרנ"ט. לאחר פטירתו שימש בפועל כרב וכפוסק, השו"ב הרב אורי פלשין, אולם הוא עבר לשמש כרב וכשו"ב במטולה בשנת תר"ס (ראו להלן הע' 319).

90. קניאל, היחסים, ב, עמ' 15.

הרב לובצקי קרא לרב סלנט לבחון האם ביכולת הרבנות בירושלים לכפות זאת על המושבות.

מצבם של שני הרבנים הנזכרים היה דחוק ביותר. הרב אורלנסקי שימש כרבה של פתח תקווה, החל משנת תרמ"ד (1884). עם המעבר של המושבה לחסות מסוימת של הברון, בשנת תרמ"ז (1887), שולמה משכורתו על ידי הפקידות,⁹¹ אולם בראשית שנת 1901 (חורף תרס"א) הפסיקה יק"א לשלם את משכורתו.⁹² הרב פנה באייר תרס"א ושוב בתמוז תרס"א לוועד המושבה בעניין. הוא ביקש שיפנו לרב צדוק קאהן ולרב יהודה לובצקי בפריס, שיבהירו את נחיצות תפקידו במושבה, או שימצאו מוצא אחר, משום שלמרות שהוא ממשיך לשמש בפועל בכל תפקידי הרבנות השונים במושבה, כולל השגחה על הכרמים, הוא אינו מקבל כבר כמה חודשים משכורת והוא שקוע בחובות.⁹³ בפועל, באלול תרס"א, לאחר שוועד המושבה חידש את השכירות על האיטליז, ממנו חשבו לממן את משכורת הרב, סוכם עם הרב שקופת המושבה תשלם לו 50 פר' לחודש, והיא פנתה ליק"א שתממן מצידה 50 פר' נוספים. יק"א הסכימה לשלם זאת החל מינואר 1902.⁹⁴ אולם כעבור כמה חודשים הודיעה יק"א שהיא תפסיק את התשלומים, החל מינואר 1903.⁹⁵ בה' בחשוון תרס"ג (5.11.1902) פנה הרב בתלונה לפקיד מושבות יהודה ד"ר יצחק לוי,

91. ראו לעיל כרך א, עמ' 307.

92. ממכתב לפריינטה, מיום 3.2.1901 ("ד בשבט תרס"א), שכתב האגרונום מאיר אפלבוים, ששימש כמנהל בפתח תקווה, עולה שבעת שנערכה רשימת הזכאים לפיצויים הורה פריינטה שלא לרשום את הרב אורלנסקי בין מקבלי הפיצויים, משום שבמכתב של הוועד הפריסאי מ-10.9.1900 ("ט"ז באלול תרס") צוין שלמרות הרצון לסייע לו, דרישותיו מופלגות. אפלבוים עדכן את פריינטה, כי עתה נודע לו שהרב נוסע היום ליפו, כדי לנסח אצל הפקיד לוי, בקשה מפריס לקבל הלוואה בסך 15,000 פרנק כדי לטעת פרדס על קרקע השייכת לו במושבה (שלוש, אפלבוים, עמ' 117).

93. באסיפת הוועד המושבה, בליל י"ח באייר תרס"א, נידונה בקשת הרב אורלנסקי שהוועד יכתוב לפריס, לרב צדוק קאהן ולרב לובצקי, ויתאר את הנחיצות של רב למושבה, "וכאשר ישב פה שנים רבות, וכעת פטרה אותו חברת יק"א ממשמרתו". באסיפה הוחלט למנות שני נציגים שינסו לפעול בעניין (פנקס פתח תקוה, עמ' 25). באסיפה בליל ט"ז בתמוז תרס"א הוקרא מכתבו של הרב אורלנסקי, בו ציין כי זה ששה חדשים שאינו מקבל משכורת והוא שקוע בחובות, ואף על פי כן הוא משמש בפועל כרב במושבה, ובני המושבה באים אליו כמקודם "הן בד"ת אשר בין אדם לחבירו והן בשאלות הקצבות ובשאר השאלות הנדרשות בין איש לאיש". הוא גם צירף את מכתבו של הרב הלוי מיפו אליו מ"יום ב' פנחס [= י"ד בתמוז] תרס"א, בו הוא מבקשו כמנהגו לשלוח לו אישור שלו על ההשגחה על ענייני הערלה, בכרמי המושבה, בתקופה זו של בציר הענבים. כל זה נעשה - ציין הרב אורלנסקי - בלא שאיש דואג עבור פרנסת ביתו. והוא מבקש אפוא את החלטת הוועד בעניינו. הוועד כתב לרב כי בשל מצבה הדחוק של המושבה אין לאל ידם לקחת מס מבני המושבה לשם החזקת רב, והם מנסים למצוא מקור לפרנסתו מהאיטליז, שעתידי להיות מושכר מחדש בקרוב, "אחרי שמצאו כי הצדק אתו, ועלינו להחזיק רב ולתת משכורתו" (שם, עמ' 27-28). במוצאי שבת ליל י"ב אב הוחלט לקיים אסיפה ממוצאי השבת הבאה בשאלת משכורת הרב (שם, עמ' 29).

94. ראו פרוטוקול אסיפת הוועד ממוצאי שבת, ליל י' באלול תרס"א (שם, עמ' 35-36).

95. ראו פרוטוקול האסיפה ממוצאי שבת, ליל כ"א אדר תרס"ב (שם, עמ' 84). וראו עוד במכתבו של אפלבוים לאברהם בריל מ-30.6.1901, בו ציין שהחל מאוקטובר יש לצמצם בהוצאות הכלליות של המושבה, בהתאם לתחזית התקציב לשנת 1901-1902, ובכלל זה יש לבטל כליל את ההוצאות על שומר המושבה, צרכי דת, מיילדת ועוד, שהמושבה תצטרך לשאת בעצמה (שלוש, אפלבוים, עמ' 118).

על כך שהפקידות הפסיקה לשלם לו את משכורתו, שלושה חודשים קודם לסוף שנת 1902, וביקש להורות למנהל פתח תקווה, האגרונום אברהם בריל, לשלם לו את שכרו עד ינואר 1903.⁹⁶ בריל עצמו ציין באותו היום במכתב לפריינטה, כי הרב אורלנסקי פנה אליו בעניין וביקשו לקבל את המשכורת שהופסקה מאוקטובר, ושאל את פריינטה האם אכן יש לשלם לרב עד סוף השנה.⁹⁷

הרב טודרוס כהן, החל לשמש כרבה של ראש פנה, בראשית שנת תרנ"א.⁹⁸ במסגרת עבודתו כרב המושבה עסק הרב כהן גם בהשגחה על הכרמים. עם הקמת היקב במושבה, במחצית השנייה של שנות ה-90, היה ממונה על כשרות היין שהוכן בו.⁹⁹

עם המעבר לקי"א, עמד הרב במשא ומתן עימה, עבור תשלום המשכורת שלו. במכתב מי"ח באב תרס"ב, לשם טוב פריינטה, ציין שהוא ובני ביתו ואימו הזקנה סובלים חרפת רעב, מאחר שהוא לא קיבל משכורת מזה כשלוש שנים. הוא ביקש שיק"א תפצה אותו על תקופה זו, בסך 4,000 פר', תאשר לו להמשיך להתגורר בדירתו, ותקצוב לו מעתה משכורת חודשית בסך 60 פרנק, כמשכורת של פועל. הוא ציין כי הוא ממשיך גם עתה לטרוח בהשגחה על היין ביקב שבראש פנה, למרות "שכל הרבנים הי"ו גם הרב ר['] צדוק הכהן גראן ראב"ן [=הרב הראשי] מפאריז", צועקים עליו שלא יתן שום הכשר על היין עד שיק"א ישלמו לו את משכורתו למפרע ויקבצו לו שכירות חודשית מכאן והלאה. בחנוכה תרס"ג הודיעה הפקידות לרב טודרוס כהן, כי היא נאותה לשלם לו פיצויים בסך 4,000 פר' על הכספים שלא קיבל עד אז, כמו כן היא מאשרת לו מגורים בחינם בדירתו לכל ימי חייו, אולם היא מצפה שמכאן ואילך

96. אצ"מ J15\6137. בשולי המכתב, נוספה גם הערה של הרב יהודה ליב פרנק מחדרה, מחותנו של הרב אורלנסקי, ששהה באותה העת בפתח תקווה. הוא הפנה את הדברים לאליהו ספיר, מזכירו של ד"ר יצחק לוי. הוא ציין כי בהיותו בפריס הבטיח מאירסון במפורש לתת מחצית מן המשכורת לרב אורלנסקי (יש לציין שממכתבו הנזכר של הרב לובצקי לרב סלנט [לעיל הע' 90], עולה שהרב יהודה ליב פרנק פגש ברב לובצקי בעת ביקורו בפריס, ושוחח עימו בעניין משכורת הרבנים). הודעת פריינטה שהפקידות תשלם רק עד ינואר 1902, כבר מהווה הפרה של סיכום זה, ציין רי"ל פרנק, "ובטח לא ישקטו הרבנים הגאונים מירושלים האם ישמע דבר כזה אצל בעלי המשרה אשר הי"ו" [ו] אצל הבראן הנדיב שי"חיה] לסלק אותו מכל וכל מב[לי] ליתן את הדימיטא [=פיצויים] וגם לא ליתן פרוטה שכירות וגם אחרי כל ההבטחות נשאר דבריהם מעל", וכי לעת עתה לכל הפחות יש לדאוג שהרב אורלנסקי יקבל את מה שפריינטה עצמו התחייב, היינו תשלום עד ינואר 1903.

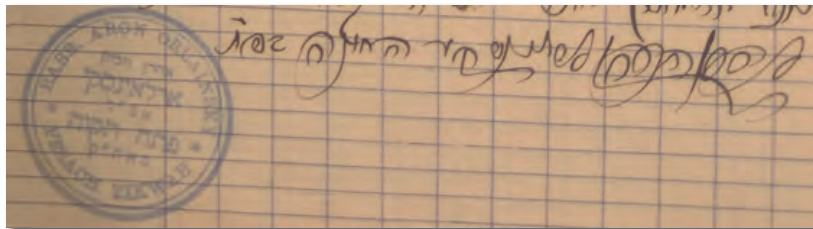
97. אצ"מ J15\2831.

98. בין שנת תרמ"ו ועד פטירתו בד' בתשרי תרנ"א, שימש אביו של הרב טודרוס כהן, הרב יוסף אריה כהן, כרב המושבה (ראו הילדסהיימר, שמעון ברמן, עמ' 50-51, הע' 14).

99. ראו במכתבו של הרב טודרוס כהן לשם טוב פריינטה, מכ"ז בכסלו תרס"ג: "בעת המאנדאטש [=הכנת היין ביקב לאחר הבציר] אני יושב שני חדשים יום ולילה להשגיח על כשרות היין ואני מעשר אותו תרומות ומעשרות[.]. בכל שנה יש יותר מעשרים חבית מעשר ואני כהן ואני נותן אותם במתנה בחזרה להמרתף של יין" (אצ"מ J15\6394). וכן במכתבו מי"ח באב תרס"ב, בעת עבודתו העיקרית של היקב: "אני כותב וחותר על היין גם זה שבועות שנים אשר התחיל המאנדאטש בפה אני יושב כל היום ומשגיח על הכשרות היין בעת עשיות היין בהמרתף [...] משגיח וכותב וחותר הכשרות על היין של ראש פנה זה ערך ארבעה שנים" (שם).

הוא ייתן כשרות על היין ללא כל תמורה. במכתב מכ"ז בכסלו תרס"ג לפריינטה הלין הרב טודרוס כהן על כך, וציין:

"יותר טוב היה לי אם לא הייתי רב בפה רק גנן קטן כמו ה' [אדון] כ"ץ שנפטר ממשמרתו וכעת לקח עשרה אלפים פראנק ושני אלפים דימינטי [=פיצויים] ונתנו לו ג"כ [גם כן] שלשים אקטר [=כ-330 דונם] אדמה לחרוש ולזרוע. רק מה אעשה שכך מול הרבנות והדוחק שלי זה שלשה שנים אין לשער מוכרח אני לקבל הסך 4,000 פראנק ואתן פטור שלא לתבוע עוד שכירות הרבנות לעולם; רק עבור הכשירות וחתימות היין יתנו לי דבר קצוב מכל חבית הנשלח למכור לחוץ כפי הבנת דעתו הטובה כי אני בעל חוב גדול ומה ישאר לי לפרנס אותי וב"ב [ובני ביתי] ואמי הזקנה תחי' על כל פנים אהיה כפועל שלוקח שכירות עבור טרחתו ועבודתו כל יום".¹⁰⁰

חתימות הרב אהרן אורלנסקי והרב טודרוס כהן

100. אצ"מ J15\6394. מן הטבלה הסמוכה עולה שמשכורתו כרבה של ראש פינה הייתה בסך 480 פר'. בטבלה צוינה גם משכורת בסך 240 פר' לרב ביסוד המעלה. קרוב לוודאי שהכוונה לרב טודרוס כהן, וכפי שציין בעצמו במכתב לרב קוק, בשנת תר"ע: "ומיום שנוסדה המושבה אני הרב שלהם כי אני רחוק מפה, ותחת מנהל אחד" (פוס, יסוד המעלה). לפי זה עמדה משכורתו של הרב כהן על 720 פר', דהיינו 60 פר' לחודש, בדומה לדרישה של הרב טודרוס כהן עצמו, כמובא לעיל. וייתכן שהנתונים בטבלה משקפים את הדרישה של הרב כהן, בעוד שבפועל טרם סודר הדבר בשנת תרס"ב.

	הגליל				הוצאות ציבוריות במושבות בפרנקים תרס"ב (1902) ¹⁰¹	
	ראש פינה	יסוד המעלה	משמר הירדן	מטולה		
	1,500	1,500	1,520{	1,500	רופא	צרכים רפואיים
	1,200	1,440		1,960	רוקח או חובש	
	960	960		1,080	מיילדת	
	2,000	2,000		1,620	תרופות	
	120	260		260	מרחץ ומים	
	5,560	2,240	1,440	3,500	בית ספר	צרכים רוחניים
	-	-	-	-	ספריה	
	480	240	-	240	רב	
	480	250	-	250	בית כנסת	
	1,200	660	440	1,240	שוחט	שמירה
	1,440	1,520	240	4,000	שומרים	
	180	120	200	360	מוכתר	פקידות
	200	200	-	200	ועד המושבה	
	-	-	-	-	הוצאות בלתי צפויות	
	15,220	11,290	3,840	15,210	סך הכל	

השתתפות בהוצאות הציבוריות במושבות בפרנקים - שנת תרס"ב (1902) ¹⁰²								
חברת כרמל		הוועד האודסאי		יק"א		המושבות		
אחוזים	סך	אחוזים	סך	אחוזים	סך	אחוזים	סך	
-	-	100%	6,140	-	-	-	-	קסטינה
-	-	42.6%	2,700	30%	1,900	27.4%	1,740	גדרה
-	-	-	-	100%	12,760	-	-	עקרון
16.3%	2,000	14.2%	1,800	-	-	69.5%	8,650	רחובות
-	-	27.1%	1,260	-	-	72.9%	3,400	ואדי חנין
-	-	-	-	28.9%	6,200	71.1%	15,310	ראשון לציון
-	-	-	-	23.2%	5,960	76.8%	19,740	פתח תקווה
-	-	46.3%	5,000	-	-	53.7%	5,800	חדרה
-	-	-	-	80.3%	12,220	19.7%	3,000	ראש פינה
-	-	-	-	93%	10,240	7%	1,050	יסוד המעלה
-	-	-	-	100%	4,840	-	-	משמר הירדן
-	-	-	-	95.1%	14,460	4.9%	750	מטולה
1.4%	2,000	11.5%	16,900	46.6%	68,580	40.5%	59,440	סך הכל

יהודה							
קסטינה	גדרה	עקרון	רחובות	ואדי חנין	ראשון לציון	פתח תקווה	חדרה
-	-	400	-	-	4,000	5,000	1,200
720	960	1200	1,000	-	2,000	1,080	1,000
-	-	600	-	-	840	1,000	-
600	600	2300	1,000	600	2,000	3,300	1,800
1,000	1200	1700	700	-	100	960	600
1,400	2,280	3,800	6,200	2,000	5,000	5,400	1,200
-	-	-	-	-	300	-	-
-	-	-	-	-	-	1,200	-
-	-	-	-	-	720	-	-
540	540	960	1,250	540	1,200	960	720
1,160	760	1800	1,200	900	3,000	3,600	3,780
300	-	-	-	120	800	1,000	1,000
420	-	-	600	-	1,550	2,200	-
-	-	-	500	500	-	-	500
6,140	6,340	12,760	12,450	4,660	21,510	25,700	10,800

101. אטינגר, דר"ח, עמ' 111. בדו"ח לא הובאו נתונים, בטבלה זו ובטבלה הסמוכה, על זכרון יעקב ובנותיה.

102. שם, עמ' 119.